

Latin C – Valg
Vejledning / Råd og vink
Kontoret for Gymnasiale Uddannelser 2014

Alle bestemmelser, der er bindende for undervisningen og prøverne i de gymnasiale uddannelser, findes i uddannelseslovene og de tilhørende bekendtgørelser, herunder læreplanerne. Denne Vejledning/Råd og vink indeholder forklarende kommentarer til nogle af disse bestemmelser, men indfører ikke nye bindende krav. Desuden gives eksempler på god praksis samt anbefalinger og inspiration, og den udgør dermed et af ministeriets bidrag til faglig og pædagogisk fornyelse. Citater fra læreplanen er anført i kursiv.

For paradigmatisk eksempler på undervisningsforløb henvises til siden for latin på emu.

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. IDENTITET OG FORMÅL – FAGET SOM GYMNASIEFAG	2
1.1. Identitet	2
1.2. Formål	2
1.3. Nogle bemærkninger til Identitet og formål	2
2. FAGLIGE MÅL OG FAGLIGT INDHOLD	3
2.1. Faglige mål	3
2.2. Kernestof	3
2.3. Supplerende stof	4
3. TILRETTELÆGGELSE	4
3.1. Didaktiske principper	4
3.1.1. Begynderfasen	4
3.1.2. Læsning af de latinske tekster	5
3.2. Arbejdsformer	7
3.3. It	9
3.4. Samspil med andre fag	10
3.5. Typer af undervisningsmaterialer	11

3.6. Progression	11
Latin som valgfag i hf	12
4. EVALUERING	12
4.1. Løbende evaluering	12
4.2. Prøve	13

1. Identitet og formål – faget som gymnasiefag

1.1. Identitet

”Latin er et sprog- og kulturfag. På grundlag af væsentlige romerske originaltekster og romersk arkæologi beskæftiger faget sig med romersk kultur og forestillingsverden. På latin har den antikke kultur levet videre fra Romerriget til nutiden, og latin har langt op i tiden været Europas fælles sprog, når man har kommunikeret internationalt inden for bl.a. litteratur, videnskab og religion. Latin åbner derfor for et førstehåndskendskab til europæisk kultur og dens grundlag.”

1.2. Formål

”Gennem arbejdet med væsentlige latinske tekster opnår eleverne indsigt i romersk kultur, dens forhold til græsk kultur og dens betydning for den senere europæiske tradition. Indsigten i grundlaget for europæisk kultur bidrager til at sætte eleverne i stand til at forstå deres egen kulturelle identitet og se sig som en del af det større internationale fællesskab både sprogligt og kulturelt. Denne indsigt skaber forståelse for andre kulturer med en anden historie og andre værdier.

Det grundige arbejde med teksterne, hvor opmærksomhed på detaljen hele tiden er nødvendig for forståelsen af helheden og omvendt, giver eleverne gode studievaner og gør dem studiekompetente. Undervisningen i latin styrker den sproglige fantasi og giver en systematik, som er effektiv for beherskelsen af dansk og for tilegnelsen af fremmedsprog.”

1.3. Nogle bemærkninger til Identitet og formål

Latins identitet og fagets formål som gymnasiefag er i læreplanerne beskrevet ens for både A-niveau, B-niveau og C-niveau. De faglige mål er derimod forskellige, og her kommer forskellen på de tre niveauer frem. Latin er i sin kerne et antikfag. Centralt står derfor det sproglige og indholdsmæssige arbejde med væsentlige antikke tekster på latin. Men også latins rolle dels som bærer af antikkens græsk-romerske kultur, dels som internationalt kommunikationssprog langt op i tiden betones. Det er karakteristisk for sprog- og kulturfaget latin, at det beskæftiger sig med romersk kultur og forestillingsverden og dens betydning for europæisk kultur på dokumentarisk grundlag, dvs. originaltekster på latin og gengivelser af materielle levn.

I afsnittet om identitet og formål betones, at latin er et kultursprog, og at romersk kultur kommer til udtryk i det latinske sprog. Samtidig betones det, både at latin som kultursprog selv er påvirket af græsk, og at latin er til stede i de moderne europæiske sprog, herunder dansk. Faget beskæftiger sig således med forholdet mellem sprog og kultur under en historisk synsvinkel. Der arbejdes i faget med *væsentlige tekster*, dvs. tekster der er lodige, har egen værdi, og som derfor har og har haft be-

tydning i europæisk kultur, og som stadig har noget væsentligt at sige et moderne menneske, ofte i en markant kunstnerisk form.

Det er læreplanens påstand, at et kulturelt overblik som det, der tilbydes i latin, vil bidrage til en større kulturel forståelse og åbenhed hos eleverne. Samtidig beskrives under formålet det almene metodiske og studieforberegende sigte med undervisningen. Det grundige og omhyggelige arbejde først og fremmest med det sproglige som fører til forståelse af helheden, og som derfor hele tiden må korrigeres i forhold til de delresultater, der nås undervejs. Det er den hermeneutiske cirkel, der ligger bag formuleringen, og netop den metode, der beskrives, er grundlæggende i humaniora, forstået som tydnings- og tolkningsvidenskab.

2. Faglige mål og fagligt indhold

2.1. Faglige mål

De faglige mål for latin på C-niveau beskriver faget på et elementært niveau. C-niveau er et begynderniveau, men det er også et afsluttet forløb. De krav der stilles til viden om romersk historie, samfund og kultur defineres ud fra de læste tekster. De faglige mål kan derfor kun nås, når der læses tekster af en lødighed, som gør det muligt at arbejde med romersk kultur herunder også med dens forhold til senere europæisk kultur.

Niveauet er det sprogligt elementære: Eleverne skal vide, hvorledes man finder opslagsformer, og skal således sættes i stand til at anvende en latin-dansk ordbog, ligesom de skal have arbejdet med en (lettere) latinsk grammatik.

Kravet til gloser taler om centrale gloser, og det skal ses i sammenhæng med kernestoffet, hvor der tales om grundlæggende latinsk ordforråd. Målet med undervisningen er, at eleverne kender nogle af de mere almindelige gloser, har et kendskab til morfemer, der sætter dem i stand til at genkende almindelige bøjningsformer,

Det er først og fremmest de læste tekster, der definerer omfanget af den grammatiske viden (jf. Kernestoffets 3. pind). Syntaks er beskrevet som vigtigere end morfologi. Morfologien er altså ikke et mål i sig selv. Der kræves et kendskab til grammatik, der er tilstrækkeligt til, at eleverne kan oversætte og forstå de opgivne tekster.

Men det er også et fagligt mål, at eleverne skal kunne anvende den sproglige viden, de får i latin, på andre sprog. Det er således et mål, at latin bidrager til at udbygge den sproglige viden, eleverne har fået i almen sprogforståelse og bidrager til, at de tilegner sig den.

Det er et mål, at eleverne får viden om latins rolle for den moderne ordskat. Kravet er, at de skal kunne demonstrere denne viden ud fra konkrete eksempler i teksten.

2.2. Kernestof

Kernestoffet er angivet som lettere latinske tekster fra perioden før 150 e.Kr. Det betyder, at mere end halvdelen af de originaltekster, der læses, skal stamme fra denne periode. Eventuel brug af bearbejdede eller konstruerede begyndertekster indgår ikke i denne beregning. Også tekster fra senere perioder kan læses, når de vælges, så de bidrager til opfyldelse af de faglige mål.

Med lettere latinske tekster menes, at også hensynet til originalteksternes sværhedsgrad skal indgå i overvejelserne over tekstvalget. Spørgsmålet om sværhedsgrad skal i nogen grad ses i forhold til tilrettelæggelsen af tekstlæsningen, jf. denne læreplans kap. 3.1.

2.3. Supplerende stof

Supplerende stof er oversættelser, både paralleloversættelser og oversættelser, der kan sætte de læste tekststykker ind i konteksten. Supplerende stof kan også være perspektiverende tekster, både ældre, fx. græske, tekster og efterantikke tekster. Supplerende materiale er desuden arkæologisk materiale, som kan uddybe og perspektivere teksterne ved at sætte dem i en mere konkret sammenhæng.

3. Tilrettelæggelse

Læreren må være opmærksom på, at der kan være nogle få elever, der har haft latin i ungdomsskolen. Det er vigtigt at få dem integreret i undervisningen på en måde, så de ikke keder sig, og gerne sådan, at kammeraterne kan få glæde af disse elevers særlige kundskaber. Erfaringerne viser, at forskellene mellem de elever, der har haft faget før, og de andre forsvinder, når der for alvor skal arbejdes med originalteksterne. Hertil kommer på stx, at alle elever har stiftet bekendtskab med latin i almen sprogforståelse. Fra almen sprogforståelse medbringer eleverne et fælles sprogligt begrebsapparat, og de kender til principperne for helsætningsanalyse. I samarbejde med de øvrige sprogfag arbejdes der videre på dette grundlag.

3.1. Didaktiske principper

Ved tilrettelæggelsen af undervisningen på C-niveau i latin er det særlig vigtigt, at læreren gør sig klart, at latin på C-niveau er et elementært begynderniveau. Det stresser undervisningen og gør eleverne usikre, hvis læreren ikke gennem hele forløbet gør sig klart, hvad eleverne skal kunne, og hvad de ikke skal kunne. Endvidere er det vigtigt at have en gennemtænkt *progression*, så man kan skelne mellem, hvad eleverne skal kunne *i løbet af* undervisningen, og hvad der skal forlanges af dem ved undervisningens *afslutning*.

3.1.1. Begynderfasen

Det er vigtigt at planlægge begynderfasen således, at holdet kommer i gang med at læse originaltekst så hurtigt som muligt, og samtidig kan det anbefales at gå i gang med arbejdet med kulturstoffet forholdsvis hurtigt. Det kan fx ske ved at inddrage artikler, lærebogsstof og tekster i oversættelse i relation til det stof, der arbejdes med i begynderteksterne.

Der er flere muligheder for at planlægge undervisningen i begynderfasen. Man kan fx vælge:

- et begynder-system
- parafraserede/bearbejdede/tillempede/konstruerede tekster, som introducerer til ordforråd, syntaks, indhold etc. i de originaltekster, der læses efter begynderfasen
- lige-på-og-hårdt metoden, dvs. ubearbejdet tekst fra første dag (evt. med en kort introduktion).

Der findes undervisningsmateriale til disse tre metoder, men især parafrasemetoden og lige-på-og-hårdt metoden lægger op til, at læreren selv fremstiller sit materiale. Det må anbefales, at der alene læses sammenhængende tekster, og at der altså ikke vælges et system, som indøver sproget ved

hjælp af løsrevne sætninger. De sammenhængende tekster bør have et indhold, så kulturstoffet kan inddrages helt fra begyndelsen.

Det må anbefales, at der alene læses sammenhængende tekster, og at der altså ikke vælges et system, som indøver sproget ved hjælp af løsrevne sætninger. I øvrigt afgør lærer og elever, hvilken model de vil arbejde efter, og hvilke hjælpemidler, lærebøger og udgaver, de ønsker at benytte, når blot eleverne i løbet af undervisningsperioden øver brugen af de relevante håndbøger og tilegner sig den sproglige, litterære, historiske og kulturelle baggrund, som er fastlagt i de faglige mål.

Da hovedsigtet med latin er kulturforståelse gennem sprog- og tekstforståelse, er der i princippet ikke brug for skrive-, lytte- og taleøvelser. Alligevel kan disse øvelser, især i begynderfasen, være egnede til at skabe en nyttig overindlæring, og gennem aktiv sprogtilegnelse øger de elevernes passive sprogforståelse, hvortil kommer, at de kan være et kreativt element i timerne.

De første latintimers særkende skal først og fremmest være, at de enkelte fænomener ikke kun behandles med henblik på latinsk læsefærdighed, men også alment. Fx ved gennemgang af passiv: skelnen mellem form og funktion på dansk, forskel mellem de to muligheder, s-passiv og blive-omskrivning, agens på dansk, engelsk, tysk osv., hvornår man overhovedet bruger passiv i stedet for aktiv m.m.

Det er vigtigt at finde en balance mellem indlæring af semantik og grammatik, altså i praksis mellem ordets betydning og endelsens betydning. Eleverne skal lære morfologi i tilstrækkeligt omfang, til at de kan oversætte, men morfologien må ikke svulme, så latin fremtræder som en rebus og ikke som et sprog, der er tilgængeligt ved anvendelse af såvel sproglig og kulturel viden som grammatisk metode - og læserens intuition.

Den elementære indlæring kan enten være induktiv eller deduktiv; i det første tilfælde udleder eleverne selv reglerne på grundlag af tilrettelagt materiale, i det andet tilfælde går man ud fra reglerne eller principperne, som så eksemplificeres. Den induktive metode er psykologisk set meget tilfredsstillende, men i praksis kan den være svær at gennemføre, fordi den er så tidkrævende.

På samme måde som sproglige fænomener problematiseres, så eleverne opnår en bevidsthed om dem, skal man behandle teksternes form og indhold bevidst også i begynderfasen. Hvordan adskiller et brev af Seneca sig fra vores opfattelse af et brev, er Catuls følelsesudbrud lyrik eller invektiv, handler Vergils *Æneide* kun om et episk forløb, eller giver digtet en vision om menneskets liv, hvad opfattes i oldtiden som naturligt og unaturligt, hvordan stemmer disse kategorier overens med vores?

3.1.2. Læsning af de latinske tekster

Det kan anbefales at undervisningens tekster og emner vælges, så de danner et sammenhængende univers for eleverne. Der kunne heri ligge en hindring for elevernes medbestemmelse, og derfor er det vigtigt, at læreren tidligt inddrager eleverne i undervisningens planlægning ved at præsentere dem for forskellige muligheder i valget af tekster og temaer. De sproglige og kulturhistoriske krav, der stilles i faglige mål, afpasses efter, hvad der kræves for at læse de valgte tekster.

Oversættelse

Oversættelsen af teksterne har en dobbelt funktion: den er en kontrol af, at indholdet og sætningsstrukturen er forstået, og samtidig en træning i at formulere fremmedartede tanker og udtryksformer

på modersmålet. Den lidt kluntede, tekstnære oversættelse er et godt redskab til at komme ind i en tekst med - med respekt for tekstens egen ordstilling. Den gode oversættelse er resultatet af en vurdering, der også inddrager tekstens stilistiske elementer. Således bør eleverne lære at formulere på dansk alt, hvad teksten siger. Lejlighedsvis bør eleverne også forsøge sig med mere frie og litterære oversættelser, der kan følges op af overvejelser om oversættelsesproblematik.

Nøglen til forståelse af teksten ligger i arbejdet med oversættelsen. Man kan skitsere forskellige metoder:

- Ny lektie kan med fordel gennemgås med læreren for at indøve *metode*. Én metode kan være at tage udgangspunkt i sætningens syntaktiske struktur, en anden kan være den lineære læsning af teksten (den latinske ordstilling fastholdes), en tredje at tage udgangspunkt i kendte ord og begreber, nøgleord osv.
- Men det er også vigtigt, at eleverne lærer *selv* at bruge ordbog og grammatik. Derfor kan dele af teksten - alt efter sværhedsgrad - overlades til selvstændig hjemmeforbereelse, og helst uden at der glosseres for tæt. Evt. henvisninger til grammatik kan følge gennemgangen eller gives til ikke-gennemgåede tekststykker
- En tredje metode er, at eleverne i små grupper selv gennemgår teksten; forudsætningen er her, at teksten er af en sværhedsgrad, der ikke overstiger deres muligheder, og at læreren hele tiden er til rådighed med løsningshjælp til problemer.

For alle metoder gælder

- at det er vigtigt at *høre* latin; derfor bør der læses op i hver time.
- at man bør sørge for en klar markering af de enkelte dele af ordet (rod/stamme - endelser).
- at fremgangsmåden er *analyserende*: finde subjekt og prædikat, spørge: Hvad er der tomplads for her? hvem? hvad? til hvem? osv.
- at man også viser respekt for den latinske *ordstilling*. Eleverne skal øves i at bemærke endelserne (kasmus og modus/tid) og småordene (konjunktioner og partikler) og evt. bruge oplæsningen til at markere sætningens struktur og mening: *Caesari cum id nuntiatum esset...* - hvorfor står Cæsar først? og i dativ?
- at eleverne bør vænnes til at gøre stilistiske iagttagelser og overveje, hvad teksten siger ved sin ordstilling og valg af ord og former.

Sproglig analyse

Elevernes tilegnelse af færdigheder i sproglig analyse skal først og fremmest give dem et redskab til tydning og forståelse af teksterne. Den sproglige analyse er således ikke et mål i sig selv - når man ser bort fra, at analysefærdighed bidrager til at uddybe indsigten i almensproglige strukturer og funktioner. Under alle omstændigheder må de nødvendige sproglige kundskaber defineres i forhold til de valgte tekster.

Ifølge de faglige mål skal eleverne kunne ”*genkende og identificere almindeligt forekommende latinske enkeltformer ud fra kendskab til stammer og bøjningsendelser*”. Det er således ikke et krav, at eleverne skal kunne morfologien udenad. Under indlæringen af morfologien bør man altså især indøve ordstammer og morfemer. De vigtigste lydregler kan bidrage til den morfologiske forståelse. I det hele taget er det en god idé at lægge vægten på det systematiske, hvortil opstillinger af nominal- og verbalbøjningen, som tydeligt markerer morfemerne, tjener. Læreren må nøje overveje, hvilke former eleverne skal lære, og hvilke former, der forekommer så sjældent, at det vil være mest hensigtsmæssigt at give dem som glosser.

På samme måde kan det anbefales at systematisere syntaksen, fx kan ledsætninger inddeles i tre grundtyper: substantiviske, adjektiviske og adverbielle, der igen kan bestemmes i et endeligt antal ledfunktioner.

I arbejdet med den syntaktiske analyse skal eleverne vænnes til at udnytte deres morfologiske viden, og de skal kunne skelne mellem form og funktion. Der skal undervises i helsætningsanalyse, og elevernes analyse skal følge principperne for helsætningsanalyse. Den syntaktiske analyse giver overblik over sætningsstrukturen og er en god hjælp til oversættelsen. Principperne for helsætningsanalyse kender eleverne, i al fald på stx, allerede fra almen sprogforståelse.

Grammatisk terminologi

Dansk Sprognævn udsendte i marts 1995 en oversigt over anbefalede grammatiske betegnelser. Terminologien fra denne oversigt danner rammen for den syntaktiske analyse og dens terminologi i almen sprogforståelse og giver endvidere et godt udgangspunkt for etableringen af en fælles grammatisk terminologi på den enkelte skole. Den terminologi, som eleverne kender fra almen sprogforståelse, anvendes også i latin, selv om en mere konsekvent brug af de internationale (latinske) betegnelser undertiden vil være naturlig i latin.

Indholdsanalyse

For at eleverne kan danne sig et overblik over indholdet i teksten, er det en god idé at begynde tekstforståelsen med en parafrase, der begrundes og dokumenteres i teksten fx ved fremdragelse af nøgleord, antitetiske opstillinger osv.

For at forstå teksterne skal eleverne kunne placere forfatterne i deres historiske, samfundsmæssige og kulturelle sammenhæng. Eleverne må altså erhverve sig et oversigtsmæssigt kendskab til romersk historie og kultur. Kendskab til romersk historie og kultur, herunder hvilke værdier, begreber og tanker undervisningen kan behandle, defineres af de læste tekster.

Eleverne skal kunne forholde sig til teksternes betydning i europæisk kultur. Teksterne må derfor, naturligvis under skyldig hensyntagen til fagets timetal, perspektiveres med senere tekster jf. denne vejlednings kap. 2.3. Perspektiveringens bør så vidt muligt finde sted i samarbejde med andre fag.

3.2. Arbejdsformer

Varierede arbejdsformer i hele forløbet

I begynderfasen, hvor eleverne har haft en pause fra latin i almen sprogforståelse på ½ - 1½ år, vil en stor del af gennemgangen af ny tekst og ny grammatik mest hensigtsmæssigt foregå som klasseundervisning, hvor samtalen mellem lærer og elever er i centrum. Men det er vigtigt, at eleverne allerede fra starten vænner sig til at arbejde med stoffet parvis, i grupper og individuelt, og at disse arbejdsformer gradvis kommer til at fylde mere. Gruppeforberedelsen på 24 timer, som dog kan afvikles individuelt, og som er forberedelse til den efterfølgende individuelle prøve, kræver, at eleverne gennem hele forløbet har trænet, hvordan de bedst kan udnytte gruppesamarbejdet. Samtidig må de hele tiden være bevidste om, at dette arbejde munder ud i en individuel præstation til eksamen. Denne vekselvirkning mellem klasseundervisning, gruppearbejde og individuelt arbejde bør være grundstammen i den daglige undervisning. Allerede fra første time kan eleverne parvis arbejde med mindre dele af en gloseret tekst med henblik på at etablere en oversættelse. Små analyser og fortolkningsopgaver kan også fra starten klares på denne måde. I takt med progressionen øges kravene til færdigheder i selvstændigt at anvende morfologisk og syntaktisk viden, løse knuder ved

opslag i ordbog og grammatik og anvende oversættelse, håndbøger og it-baserede hjælpemidler til oversættelses- og fortolkningsarbejdet.

Det er en vigtig opgave for læreren ved tilrettelæggelsen af progressionen at være opmærksom på, at der hele tiden er overensstemmelse mellem de opgaver, eleverne forventes at løse, og deres faglige niveau. På den måde styrkes elevernes faglige selvtillid, idet de oplever, at de magter opgaverne. Samtidig må læreren være omhyggelig med at instruere eleverne i, hvordan de erhverver sig en hensigtsmæssig systematik i forbindelse med tekstlæsningen. Da eksaminationen foregår på grundlag af en ulæst tekst, er det vigtigt at eleverne er meget fortrolige med at anvende fagets hjælpemidler, og at de tager hensigtsmæssige noter: nedskrivning af enkeltgloser (helst i opslagsform med angivelse af køn, hovedtider og lign.), faste vendinger, grammatiske kommentarer (i stikordsform eller som henvisninger til grammatikken), indholdsmæssige kommentarer (i stikordsform) og stilistiske kommentarer.

Den praktiske indøvelse af notateteknik kan støttes ved, at læreren i begyndelsen og lejlighedsvis også senere i forløbet:

- skriver noterne på tavle eller overheadprojektor
- dikterer gloser og oplysninger i relevant form
- lader en elev give oplysningerne i korrekt form

Det er vigtigt, at såvel helsætningsanalyse som morfologisk analyse og indøvelse af bøjningsformer mundtligt, på tavle eller på øveark kobles tæt sammen med oversættelsesarbejdet.

Tekstfortolkning og kulturstof

Til den daglige tekstgennemgang hører altid også arbejdet med indholdsforståelse, kommentering og realia, og teksterne forbindes løbende indbyrdes og sættes ind i deres snævrere og bredere kulturelle kontekst. Dette arbejde foregår dels som samtale i klassen, dels egner det sig fortrinligt til kortvarigt arbejde i mindre grupper eller mindre projektarbejde. Hvis grupperne har arbejdet med forskellige emner, kan det med fordel munde ud i elevoplæg – eventuelt offentliggjort på klassens konference – og være oplæg til perspektiverende diskussion i klassen. I starten er opgaverne klart definerede af læreren, der ligeledes hjælper og vejleder med hensyn til anvendelse af håndbøger og information på nettet. Senere øges kravene til elevernes selvstændige arbejde med at stille spørgsmål til teksterne og søge informationer.

Mundtlig formidling

Den mundtlige formidling er central. Det er vigtigt, at læreren løbende taler med eleverne om og instruerer dem i, hvordan de strukturerer og formidler stoffet på en god måde både m.h.t. form og indhold. Grupper er gode til at træne mundtlig formidling, idet eleverne her kan øve sig i fremlæggelsen, få respons fra gruppen og hjælp til korrektion, inden den skal præsenteres for hele klassen.

Sammensætning af grupper

Sammensætning af grupper kræver særlig omtanke. Det er en god ide gennem den første del af forløbet at lade eleverne samarbejde i forskellige grupper så de i samråd med læreren kan træffe kvalificerede valg, når eksamensgrupperne skal dannes. Det er vigtigt at eksamensgrupperne får god tid inden eksamen til at blive samarbejdet, og det kan være en god ide, at anbefale eleverne også i hjemmeforbereðelsen at udnytte gruppesamarbejdet.

Undervisning ud af huset

Projektarbejde kan med fordel danne baggrund for og indgå i studieture og ekskursioner - inden for fagets egne rammer eller i samarbejde med andre fag. Ekskursioner til lokale museer, byvandring

med henblik på at se det antikke formsprog i arkitektur og skulptur eller læsning af inskriptioner fx i byens kirke(r) kan bringe en udbytterig variation ind i undervisningen ved at sætte de læste tekster ind i deres fysiske sammenhæng. Fx vil et besøg på Nationalmuseet, Glyptoteket og Moesgaard eller i en middelalderkirke kunne sætte væsentlige dele af pensum ind i en materialhistorisk sammenhæng. En studietur til Rom, Italien eller andre dele af Romerrigets provinser vil foruden en besigtigelse af vigtige lokaliteter og samlinger kunne give mulighed for læsning af indskrifter. Læsning af epigrafik kræver en vis teknisk øvelse, som senere kan være overordentlig nyttig for eleverne; latinske indskrifter fra alle tider møder de overalt. Udbyttet af ekskursioner og studieture, vil øges, hvis det indledende projektarbejde suppleres af mundtlige og skriftlige oplæg.

3.3. It

It skal iflg. læreplanen inddrages i undervisningen. Latin skal således bidrage til elevernes generelle it-kompetencer, herunder deres kompetence i virtuel læring. Samtidig skal eleverne blive fortrolige med nogle fagspecifikke it-redskaber og -anvendelser, som de kan have nytte af i forbindelse med det daglige arbejde med teksterne i gymnasiet, og som de også vil kunne bruge i forbindelse med senere studier og beskæftigelse med emner og tekster fra den romerske oldtid og latinske tradition.

I forbindelse med tekstlæsningen skal eleverne kunne anvende webbaserede redskaber. Adskillige steder på internettet finder man latinske tekster lagt tilrette med forskellige hjælpemidler. Typisk på den måde, at den latinske tekst optræder som hypertext, så man kan klikke på de enkelte ord, der fungerer som link, og få oversættelse af ordet eller andre informationer. Det mest ambitiøse projekt på området er *Perseus*. Her finder man en meget stor del af den overleverede latinske litteratur som hypertext. Når man klikker på et ord, får man en morfologisk analyse af det pågældende ord, og herefter kan det ved et fornyet klik slås op i en ordbog (Lewis and Short). Det er et glimrende hjælpemiddel i forbindelse med tekstlæsningen, men eleverne skal introduceres grundigt til brugen, inden de på egen hånd kan bruge det, og det er næppe velegnet til begynderfasen. Der er en række mindre ambitiøse, men lettere tilgængelige steder på internettet. Det danske *e-latin.dk* er en samling af lette latinske originaltekster. Teksterne er delt op i forskellige temaer og er lagt til rette, så de kan bruges umiddelbart efter begynderfasen. De er tæt gloserede, og hvert eneste ord er linket til en grammatisk oversigt.

Der er en række online ordbøger på nettet, dog ingen til dansk. Den største er den ovennævnte *Lewis/Short* på *Perseus*, som det også er muligt at slå direkte op i.

Det er muligt på nettet at finde oversættelser af stort set hele den overleverede klassiske - og i stort omfang også den senere - latinske litteratur, først og fremmest til engelsk. Teksterne på *Perseus* er normalt forsynet med ældre engelske oversættelser. Eleverne skal i latinundervisningen lære at bruge paralleloversættelser som et redskab i forbindelse med tekstlæsningen. Eleverne kan på egen hånd finde og vurdere oversættelser på internettet.

Eleverne skal kunne finde og vurdere supplerende materiale på nettet. Mængden af materiale på nettet med relevans for faget latin er enorm og kvaliteten stærkt svingende fra det aldeles fremragende til det dybt useriøse. Eleverne skal derfor lære nogle søgeteknikker og teknikker til vurdering af websteders kvalitet. Mht. søgning kan man gøre eleverne fortrolige med nogle seriøse portaler eller linksamlinger, fx *Fagenes Infoguide*, der indeholder en struktureret samling kvalitetskontrolrede og kommenterede links. Det er således muligt her at finde links vedr. enkelte forfattere eller emner. Eleverne bør også kunne bruge søgemaskiner, fx *Google*. Her kan man lære dem en teknik til at indsnævre en søgning, da en søgning på et enkelt emneord ofte giver en uoverskuelig mængde

resultater. Eleverne bør blive bevidste om websteders svingende kvalitet og nødvendigheden af en kritisk holdning. De skal beherske nogle elementære teknikker til vurdering af websteders kvalitet (fx hvem står bag: er det en seriøs forskningsinstitution, eller drejer det sig om et elevarbejde).

Der er adgang til en række leksika på nettet. De fleste skoler abonnerer på *Skolekom*, og derved har skolens elever og lærere gratis adgang til *Skoda*, der bl.a. indeholder det store engelske leksikon *Encyclopedia Britannica*, der har en seriøs og omfattende dækning af klassiske emner. Det er en god kilde til supplerende materiale, fx i forbindelse med elevers opgaveskrivning. Gyldendals, *Den Store Danske*, der er en gratis online-udgave af *Den Store Danske Encyklopædi*, har også en fin dækning af klassiske emner. Også *Wikipedia*, især den engelske udgave, dækker den klassiske oldtid godt, og erfaringen viser, at kvaliteten ofte er i top, men eleverne skal naturligvis bevidstgøres nødvendigheden af en kritisk holdning.

Billeder af arkæologiske lokaliteter, kunstværker og andre materielle levn finder man på museers hjemmesider og i forskellige databaser og billedsamlinger, fx i *Perseus*. Eller man kan søge i fx *Flickr* og *Wikimedia Commons*.

I forbindelse med det sproglige arbejde kan man bruge forskellige muligheder på internettet. Mange latinlærere rundt omkring i verden - også i Danmark - lægger grammatiske og sproglige opgaver på internettet, som eleverne kan besvare online og få en umiddelbar respons på. Det er forholdsvis nemt selv at konstruere sådanne webbaserede opgaver, man kan fx bruge det gratis *Hot Potatoes* eller *Quia*, som man skal have licens til. *VISL* på Syddansk Universitet har udviklet en afdeling til gymnasiebrug, *VISL-GYM*, hvor også latin er med. Eleverne kan her over internettet bl.a. træne hel-sætningsanalyse og spille forskellige spil, der træner grammatiske færdigheder.

På emu.dk (under de enkelte klassiske fag) findes en del materiale om it i de klassiske fag, søg fx på "It i undervisning" eller andre relevante emneord. Et udviklingsprojekt afsluttet i 2013 har publiceret et stort materiale om forskellige it-redskaber i undervisningen i oldtidskundskab:

<http://www.emu.dk/modul/it-projekt>. Desuden formidler de klassiske EMU-sider relevante links til anvendelige hjemmesider og ressourcer på internettet.

3.4. Samspil med andre fag

Studieretningsfag. Samarbejde inden for en studieretning

På stx er latin på C-niveau ofte en del af en humanistisk-sproglig studieretning og kan som humanistisk basisfag indgå i et stort antal samarbejdsprojekter med andre fag i studieretningen om sproglige, kulturhistoriske og historiske emner. Historie, dansk og engelsk er oplagte samarbejdspartnere inden for studieretningen, uanset om latinforløbet er placeret i 2.g eller 3.g. Der er ligeledes rige muligheder for samarbejde med alle de europæiske sprog, der i øvrigt måtte være i studieretningen. Tværfaglige projekter, hvor sprogfagene gensidigt støtter hinanden metodisk kan være en god anledning til at fastholde det almensproglige projekt, eleverne påbegyndte i *almen sprogforståelse*.

Udgangspunktet kan være en genre, fx fabeln. Fabler findes på alle sprog og op gennem hele Europas litteraturhistorie fra antikken til i dag, og *Faædrus'* fabler er en vigtig forudsætning herfor. I et sådant projekt kan der arbejdes med de basale sprogredskaber, ordbog, grammatik, syntaktisk analyse, oversættelse, tydning og tolkning. Genren findes både som poesi - og som prosa, beregnet til læsning og beregnet til mundtlig fortælling (skriftlighed og mundtlighed), mundtligt skifter den undertiden genre og går over i ordsproget. Om fabeln skal fornøje eller belære er et andet spørgs-

mål, og der gives forskellige svar gennem historien. Undertiden har den været brugt som kamoufleret samfundskritik, hvilket kan danne udgangspunkt for diskussion om litteraturens muligheder for at øve kritik og dens evne til at gebærde sig under forskellige styreformer. Også historie kan indgå i et sådant forløb og, hvis det er placeret i 2.g, endvidere oldtidskundskab og religion, hvor en beskæftigelse med lignelsen kan være med til at afgrænse genren. I en sådan udvidet form kan projektet også defineres som almen studieforbereelse. Om latins samarbejds muligheder i almen studieforbereelse se endvidere nedenfor.

Valgfag

Latin vil som valgfag typisk være sammensat af elever fra forskellige studieretninger – på små skoler måske også fra forskellige årgange. Det giver naturligvis ikke de samme muligheder for samarbejde inden for en studieretning, men der er rige muligheder for samspil i almen studieforbereelse.

Almen studieforbereelse

Latin har rige muligheder for at indgå i almen studieforbereelse. Latinske tekster kan også læses i oversættelse og dermed være tilgængelige for elever, der ikke har latin som fag. Skolens latinelever kan, hvis de på forhånd har arbejdet med et emne, som foldes ud i et større perspektiv i almen studieforbereelse, gøre nyttige erfaringer i formidling ved at dele deres specialviden om latin i en tilpasset form med andre. Mere generelt er det vigtigt, at latinlærerne har blik for de mange relevante sammenhænge i almen studieforbereelse, hvor latin kan indgå. Latin har jo ikke blot spillet en stor rolle for den kulturelle udvikling i Europa for humaniora, men også for teologi, samfundsvidenskab og naturvidenskab, og latinlæreren har en vigtig opgave som formidler af den romerske kulturarv.

3.5. Typer af undervisningsmaterialer

Ordbog og grammatik er fagets vigtigste hjælpemidler.

Ordbog

De fleste tekststudgaver er meget rigt glosseret; ofte er gloserne lettilgængeligt anbragt over for eller lige omkring teksten. Hvis ikke teksterne er glosseret, er det blevet almindeligt, at læreren glosserer dem. Det hjælper til en hurtigere tilegnelse af teksten, men rejser også visse problemer, navnlig med den nødvendige indlæring af glosernes betydning. Da eleverne skal lære at anvende en ordbog, er det hensigtsmæssigt, at gloser til teksten bliver givet i en form, der svarer til ordbogens, således at gloselisterne efterhånden kan introducere brugen af ordbog.

Grammatik

Brugen af *grammatik* kræver ligeledes øvelse; øvelserne kan omfatte terminologien, brug af indholdsfortegnelse og register, formulering af problemet, der ønskes oplysning om osv.

Paralleloversættelser

Paralleloversættelser er et vigtigt hjælpemiddel især til at sætte de læste tekstuddrag ind i deres kontekst. Men det er også vigtigt, at eleverne trænes i at sammenligne originaltekst og oversættelse med henblik på en hensigtsmæssig udnyttelse af oversættelsen til eksamen.

Artikler, håndbøger etc.

Artikler i håndbøger og tidsskrifter kan udvide elevernes historiske, litteraturhistoriske og geografisk-topografiske kendskab.

3.6. Progression

I undervisningen tages der hensyn til, at der er progression i tilrettelæggelse, i temaer, i det stof, der behandles i undervisningen og i arbejdsformerne. Progressionen er beskrevet i denne vejlednings kap. 3.1 og 3.2.

Latin som valgfag i hf

Når latin indgår i en hf-uddannelse, skal man være opmærksom på hf-uddannelsens særlige profil, og det kan derfor anbefales, at læreren i arbejdet med såvel læsning af latinske tekster som i arbejdet med kulturstoffet til stadighed tydeliggør det anvendelsesorienterede formål med undervisningen.

Læreplanen (pkt. 1.1) formulerer at: *Undervisningen i latin styrker den sproglige fantasi og giver en systematik, som er effektiv for beherskelsen af dansk og for tilegnelsen af fremmedsprog.* I den forbindelse kan det anbefales at lade kursisterne prøve kræfter med vanskelige tekster på dansk eller engelsk, og vise dem, hvordan de ved hjælp af den sproglige viden og bevidsthed, de har fået i latin, får hjælp til at løse op for indholdet.

I læreplanen (pkt. 1.2) står der, at: *Det grundige arbejde med teksterne, hvor opmærksomhed på detaljen hele tiden er nødvendig for forståelsen af helheden og omvendt, giver eleverne gode studievaner og gør dem studiekompetente.* Det kan anbefales at tydeliggøre denne proces i det sproglige arbejde for kursisterne, og tale med dem om, hvordan de kan anvende dette i forbindelse med deres øvrige fag og senere studier.

Læreplanen (pkt. 1.2) formulerer om den kulturelle indsigt, som latin giver at: *Indsigten i grundlaget for europæisk kultur bidrager til at sætte eleverne i stand til at forstå deres egen kulturelle identitet og se sig som en del af det større internationale fællesskab både sprogligt og kulturelt. Denne indsigt skaber forståelse for andre kulturer med en anden historie og andre værdier.* Her kan det også anbefales på baggrund af konkrete eksempler at diskutere med kursisterne, hvad der ligger i læreplanens formuleringer, og hvordan de kan anvende den erhvervede indsigt i praksis i en globaliseret verden.

Kursisternes forudsætninger vil ofte være forskellige, og det kan anbefales, at læreren undersøger, hvilke forudsætninger kursisterne kommer med, og tager hensyn til det i tilrettelæggelsen af undervisningen.

4. Evaluering

4.1. Løbende evaluering

Der evalueres i latin inden for de rammer, som skolens evalueringsplan og klasseteamets aftaler fastlægger. Evalueringen skal altid tage udgangspunkt i de faglige mål. Evalueringen kan ske enten ved individuelle samtaler eller som dialog mellem læreren og hele klassen, og der kan evalueres skriftligt. Det er vigtigt, der altid er kommunikation mellem læreren og holdet om det faglige mål med undervisningen og de arbejdsformer, der bedst tjener til at nå målet. Bevidsthed herom giver tryghed og giver eleverne overskud til at erkende evt. faglige problemer og fokusere på løsningen af dem.

Den mundtlige individuelle evaluering kan fx finde sted i forbindelse med karaktergivningen eller foregå som en dialog mellem læreren og holdet.

Skriftlig evaluering kan fx foregå elektronisk via den læringsplatform, som skolen benytter. Den kan da have karakter af et overordnet spørgeskema. Skriftlig evaluering kan også tage udgangs-

punkt i skriftlige test. I så fald er det vigtigt at teste i flere ting, for at få så nuanceret et billede som muligt af elevernes kunnen.

Elever kan have glæde af at bruge de sidste minutter af en time på at skrive dagbog (logbog) eller notere overvejelser for sig selv i deres egne noter om deres aktivitet i den enkelte time, forberedelsen til timen, det faglige udbytte af timen og eventuelle faglige ”huller”, de ønsker dækket ved selvstudium, lektieværksted eller ved lærerens hjælp i den følgende time.

Delmål, som eleven selv sætter sig, for hvad vedkommende ønsker at lære inden for de efterfølgende fjorten dage eller den følgende måned, bidrager til at øge elevens opmærksomhed på læringsprocessen og styrker den dermed. Man kan også vælge i stedet at benytte de sidste 5-10 minutter af en time én gang om ugen eller om måneden til at lade eleverne reflektere over, om de har nået de mål, de har sat sig. Dette kan med fordel følges af en kort dialog på klassen.

De ovennævnte muligheder for løbende evaluering kan kombineres og vælges under hensyntagen til holdets størrelse, sammensætning og niveau.

4.2. Prøve

Latin afsluttes med en mundtlig prøve.

Regelgrundlaget for eksamensafholdelse er læreplanen og eksamensbekendtgørelsen:

<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=152744>

Eksamen er tredelt, først er der en lang forberedelse på 24 timer med alle hjælpemidler, hvor eksaminanderne kan arbejde individuelt eller i grupper, dernæst en individuel forberedelse af en længde svarende til eksaminationstiden og uden andre hjælpemidler end ordbog og grammatik, og endelig selve eksaminationen, som også er individuel.

Censor skal godkende prøvematerialet, og det er god praksis, at materialet er censor i hænde senest en uge før eksamen.

Bestemmelserne om udformning af eksamensspørgsmål fremgår af læreplanen § 4.2. I princippet består eksamensspørgsmålet af et enkelt tekststykke på 1 normalside, men hvis det drejer sig om korte tekster fx digte, kan eksamensspørgsmålet bestå af flere tekster, i så fald tekster af samme forfatter og med en indbyrdes sammenhæng.

Eksamensbekendtgørelsens bestemmelse om at hver elev skal kunne vælge mellem mindst fire muligheder (spørgsmål) gælder spørgsmålet til den lange forberedelsestid. Til den individuelle prøve skal der i en tekst på en normalside stilles op til fire spørgsmål. Dette nødvendiggør gengangere af enten hele eksamensspørgsmål eller dele deraf.

Når det i § 4.2 hedder, at *”tekstens sprog og indhold skal være af en lodighed, så den giver et egnet grundlag for bedømmelse”* er hensigten, at man ikke må stille en eksaminand dårligt ved en eksamen, hvor det ikke er muligt for eksaminanden at vise sine styrkesider. Eksamineres der i tekster af en ”sværhedsgrad” som fx Bayeux tapetet, vil der ikke være egnet materiale for en syntaktisk analyse, og eksaminandens præstation vil afhænge af som oftest et enkelt og elementært eksempel på blot lidt kompleks syntaks. Omvendt fremgår det jo også af § 2.1, at der i latin på C-niveau undervises i lettere latinske originaltekster. Eksamensteksterne må derfor ikke byde på for store vanskeligheder.

Urimelige sproglige vanskeligheder kan iflg. § 4.2 ryddes af vejen ved at forsyne teksten med oplysning derom.

Ud over det latinske tekststykke består eksamensspørgsmålet af en oversættelse til dansk på op til 3 normalsider. Oversættelsens formål er at give eleverne mulighed for at sætte tekststykket ind i dets umiddelbare kontekst, og det er dette hensyn, der er bestemmende for oversættelsens længde. Det er et krav jf. § 4.2, at den del af oversættelsen, som er paralleloversættelse til eksamensteksten, er så fri, at den giver eksaminanderne en reel mulighed for at vise, at de kan oversætte. Eksaminanden skal ved eksamen give en kontroloversættelse, dvs. en version, der markerer de punkter, hvor den trykte oversættelse (translationen) er så fri, at den ikke gengiver originalens grammatiske konstruktioner. Man stiller altså eksaminanderne dårligt ved at give en for ”ordret” paralleloversættelse (version).

4.3 Bedømmelseskriterier

Bedømmelseskriterierne fremgår af § 4.3. Overordnet gælder det, at der skal anlægges en helhedsvurdering, hvor alle discipliner indgår i bedømmelsen. Da indholdsforståelsen forudsætter, at teksten kan læses, er eksamen i latin en sproglig prøve, og ingen eksamenspræstation kan bedømmes som tilstrækkelig, hvis det sproglige (oversættelse og sproglig analyse) er klart uacceptabelt. En præstation kan omvendt heller ikke bedømmes som fremragende, hvis der er alvorlige mangler i en af disciplinerne.

4.3.1 Karaktergivning. 7-trins skalaen

I forbindelse med karaktergivning anvendes 7-trinsskalaen. Karaktererne 12, 7 og 02 beskrives neden for fyldigere udfoldet således for latin på C-niveau:

Karakter	Betegnelse	Beskrivelse
12	fremragende	Eksaminanden oversætter selvstændigt en lettere latinsk tekst til korrekt dansk med kun uvæsentlige mangler. Eksaminanden anvender sikkert morfologisk viden i den syntaktiske analyse. Eksaminanden gør rede for tekststykkets indhold og sætter det i et relevant kulturhistorisk perspektiv.
7	godt	Eksaminanden oversætter overvejende sikkert en lettere latinsk tekst til dansk. Der er en del mangler. Eksaminanden anvender i rimelig grad morfologisk viden i den syntaktiske analyse. Eksaminanden kan i rimelig grad gøre rede for tekststykkets indhold og sætte det i et relevant kulturhistorisk perspektiv.
02	tilstrækkeligt	Eksaminanden oversætter usikkert en lettere latinsk tekst til dansk. Eksaminanden anvender i mindre grad morfologisk viden i den syntaktiske analyse. Eksaminanden kan i mindre grad gøre rede for tekststykkets indhold og sætte det i et relevant kulturhistorisk perspektiv.